

Katedra: Religionistiky
Akademický rok: 2015/2016

Posudek oponenta diplomové práce

Pro: Adélu Prokšovou
Studijní program: Filosofie
Studijní obor: Religionistika
Název tématu: **Náboženská (in)tolerance v habsburské monarchii**

V předložené práci se autorka zabývá fenoménem *náboženské tolerance* u jednotlivých panovníků habsburské monarchie se zaměřením na střední Evropu. Za tímto účelem je provedena analýza postojů k jednotlivým konfesím (náboženstvím), které jsou vyhodnoceny jako spíše tolerantní nebo spíše netolerantní (s. 42-90). Josef I. je zmíněn jako panovník, jehož vládu lze označit jako aktivně tolerantní (s. 93). Autorka dochází k závěru, že postoj jednotlivých panovníků byl do velké míry určován paradigmatem, což v jejím případě odpovídá duchu doby a do velké míry koresponduje s Küngovým pojetím „paradigmatu“. K tomu účelu identifikovala a charakterizovala několik po sobě jsoících paradigmat: 1) renesančně-humanistické, 2) protireformační, 3) osvěcenské, 4) liberálně-moderní (s. 25-41). Inspirace dílem Hanse Künga a Thomase S. Kuhna je v práci explicitně uvedena. Dodejme, že uvedený přístup je součástí zadání práce.

V práci oceňuji především odvalu, se kterou autorka ujala nelehkého úkolu pojednat o toleranci v dějinách křesťanství s drobnými přesahy do židovství, což bylo v jejím případě spojené s aplikací Kuhnova pojetí vědy, jenž není vždy, podle některých odborníků, správně pochopeno ani mezi zkušenými badateli. Za ocenění stojí rovněž pokus podat pokud možno komplexní pohled celé problematiky. Rovněž závěrečné zjištění, že náboženská politika Habsburků byla vždy ovlivněna dobovým kontextem a není možné ji spojovat automaticky s náboženskou intolerancí, zní slibně.

Bohužel tato snaha vedla na některých místech k méně srozumitelné argumentaci nebo až k příliš zjednodušujícímu pohledu na studovaný fenomén. K práci mám především dvě hlavní kritické připomínky týkající se teoretického uchopení fenoménu náboženské tolerance, stejně jako k práci s pramennou a odbornou literaturou.

1) Teoretické uchopení tématu

Autorka na s. 11 uvádí následující tvrzení: „Dějinný vývoj a s ním související změnu společensko-politického klimatu a hodnot předpokládá teorie střídání paradigmat, aplikovaná na dějiny náboženství, Hanse Künga,

jenž navazuje na práci Thomase S. Kuhna“ (s. 11). Uvedené tvrzení je přinejmenším zavádějící. Autorka vychází z předpokladu, že Kuhn a Kűng chápou paradigma, teorii střídání paradigmat (paradigm shift), stejným způsobem. Bohužel tomu tak není, neboť to co je u Kűnga paradigma u Kuhna paradigmatem není. Vzhledem k tomu, že autorka v práci s Kuhnem mnoho nepracuje, tak se domnívám, že vychází převážně z pojetí Hanse Kűnga (s. 11). U diplomové práce bychom mohli očekávat, že problém srovnání pojetí paradigmatu u Kuhna a Kűnga bude zmíněn alespoň v poznámce s odkazem na relevantní odbornou literaturu. Rozumím však tomu, že zadání práce významným způsobem určuje myšlenkovou strukturu budoucí práce a studenty mnohdy ani nenapadne se předloženými výchozími předpoklady hlouběji zabývat, natož je zpochybňovat.

Samotný úvod do problematiky tolerance (s. 13-18), který by měl pomoci čtenáři se zorientovat v problematice, tedy v dějinách bádání a přístupech jednotlivých badatelů, je spíše chaotický a čtenář se v něm v určitých místech ztrácí a přemýšlí k čemu se autorka pokouší dojít. V závěru úvodu zjistí, že autorka dochází ke zjištění, že „pojem tolerance není zcela jednoznačný a je třeba rozlišovat všechny zmíněné významy“ (s. 17). Autorka si vybírá jeden z významů, který je vhodný pro zamýšlenou analýzu: „V kontextu této práce ale bude rozebírána [rozuměj tolerance, Š.L.] z *pobledu politického*, tzn. jak je, a nebo není uplatňována nařizenými a výnosy jednotlivých panovníků“ (s. 17). Na jiném místě k tomu doplňuje: „Jedním z cílů práce je nastínit, že negativní pohled na Habsburky jako na ztělesnění *náboženské intolerance* není zcela spravedlivý a že to byli Habsburkové, kdo nakonec pod vlivem doby umožnili paralelní soužití více různých vyznání vedle sebe“ (s. 11). Autorka se odkazuje k politické a náboženské toleranci a nevidí v tom žádný rozdíl. Na s. 14-15 je dokonce zmiňována i partnerská tolerance. Je třeba tyto různé typy tolerance odlišovat nebo jde vždy o totéž? Pokud jen povrchně porovnáme partnerskou toleranci (např. když jeden z partnerů kouří v bytě a druhý tuto praxi schvaluje nebo v případě nevěry jednoho z partnerů s Rudolfovým majestátem, tak se asi většina badatelů shodne, že v obou případech jde o jiný typ tolerance. Čím je charakteristická náboženská tolerance? K této otázce se autorka blíže ve své práci blíže nevyjadřuje, ale vybírá si přístup od Gustava Menschinga (s. 17), což je jeden z možných *religionistických* přístupů. Nicméně už není řečeno, na základě čeho si zvolila právě jeho přístup. Rozumím tomu, že studie byla už součástí zadání, což automaticky neznamená, že neexistují jiné *religionistické* přístupy, které je třeba zhodnotit před vlastním výběrem a v práci alespoň letmo zmínit. Jaké jsou další přístupy a v čem se od zvoleného přístupu odlišují? Na obranu autorky dodejme, že v této souvislosti je zmíněna i studie Petra Pitharta (s. 12). Do jaké míry ji můžeme považovat za vhodnou pro tento účel, není v práci blíže objasněno.

Pokud budeme považovat autorčin předpoklad za správný a vyjdeme z něj v odborné práci, je docela dobře možné, že se nám zvoleného cíle podaří dosáhnout, neboť zvolený předpoklad nám už dopředu pomáhá shromažďovat fakta směřující k tomuto cíli, stejně jako interpretovat shromážděná data ve shodě se

zvolným předpokladem. Z výše uvedené citace, se můžeme rovněž domnívat, že autorka pod pojmem „náboženské tolerance“ rozumí *panovníkovo oficiální povolení, umožňující za přesně stanovených podmínek tolerovat vybraná ne-katolická vyznání* (nikoliv všechna možná). Konkrétní výběr je vždy odvislý od vůle panovníka (srov. u jednotlivých panovníků, s. 42-90), přestože Habsburkové byli katolického vyznání. Doplňme, že autorka pod termínem konfese rozumí výhradně konfesi křesťanskou, židovskou nebo muslimskou (s. 42-90).

Jako výchozí *model* si autorka zvolila biblické náboženství, což se jeví jako přínosné. Jestliže porovnáme výše uvedený význam pojmu tolerance se SZ pojetím (s. 18-20), tak nacházíme některé podobnosti s jednáním křesťanských panovníků. Například, Izraelité při dobývání zaslíbené země měli nařazeno od Hospodina vyhladit veškeré původní obyvatelstvo, aby nedocházelo k modloslužbě (s. 19). Zmíněné přikázání evidentně dodrženo nebylo, neboť v pozdějším období tento zápas stále probíhá (viz souboj Elijáše s proroky boha Baala). Důvodem tohoto striktního přístupu bylo bezpochyby Boží přikázání spojené s obavou před „modloslužbou“, zákazem tolerance odlišných „náboženských kultů“. Pokud panovník společně s církevními představiteli ve své říši považoval všechny mimo-křesťanské kultury (mimo-katolické) za „modloslužbu“, podle biblického modelu usiloval o jejich likvidaci, zakázání a to různými způsoby, počínaje misí a konče upalováním kacířů. Z údajů, které autorka shromažďuje, se zdá, že tito panovníci postupovali podobně jako staří Izraelité. Bohužel, autorka výchozí model více nekomentuje v dalších částech práce se k němu už nevrací. Příklady uváděné autorkou jako tolerantní ve SZ, jsou spíše promítnutím pozdějších postojů do SZ textu. Tvzení, že prorok Micheáš hovoří univerzálně ke všem, jinak řečeno už nerozhoduje rasa, etnická příslušnost ani národnost (s. 19), a tím relativizoval Hospodinův kult, je spíše sporné. Za přijatelné by se dalo považovat, že hovořil ke všem, kteří náleželi, náleží nebo budou náležet k Hospodinově kultu.

Podobně zavádějící je analýza NZ. Vyberu jeden příklad za všechny. Interpretace Ježíšova podobenství o ovcích a kozlech v Matoušově evangeliu je v práci doplněna následující citací: „Bůh nebude soudit podle náboženské příslušnosti, ale podle toho, jestli člověk žije v lásce a Boží bázni“ (s. 21). Zejména v tomto evangeliu se Ježíš několikrát explicitně zmiňuje, že nepřišel k pohanům, ale především k ovčím svého stáda, tedy k židům. Uvedená interpretace nevysvětluje, proč Ježíš tvrdí, podobně jako mnozí SZ proroci, že nepřišel k pohanům, nýbrž pouze k synům Izraele. Otázkou zůstává, do jaké míry je závěr evangelia autorovou (editorovou) interpolací. Dodejme, že termín „bohobojní“ má v řeckých tradicích v porovnání s židovstvím zcela odlišný význam. Odlišnosti tohoto typu pravděpodobně vedly Tertuliána k údivu, „co má Jeruzalém společného s Athénami“ (s. 23). Rovněž porovnání „tolerance“ u Klémenta Alexandrijského a Tertuliána mi přijde velmi zjednodušené, což už částečně souvisí s mojí druhou hlavní výtkou.

2) Práce s pramennou literaturou a odbornou literaturou

Autorka, jak již bylo naznačeno, v části nazvané Patristika (s. 22-24) hovoří o Justinovi, Klémentovi z Alexandrije, Tertuliánovi a Augustinovi, avšak poznámkový aparát neobsahuje jediný odkaz na pramenný text či alespoň překlad, který by umožnil zpětné dohledání. Autorka pracuje výhradně s interpretacemi Iana Hazletta a Pavla Hoška, jako s pramennou literaturou, aniž by si tuto skutečnost uvědomovala. Co jsou názory raně křesťanských myslitelů a badatelů, není v práci jasně odděleno, podobně tomu je i na některých místech v analýze SZ a NZ. Navíc, čtenář s překvapením zjistí, že uváděných pramenů mimo zmíněnou edici *Minulost našeho státu v pramenech* (s. 12), není mnoho ani v klíčové kapitole zabývající se náboženskou tolerancí u jednotlivých panovníků (s. 42-90). Pokud si dobře pamatuji, napočítal jsem jeden (s. 95), což mi přijde velmi málo v takto pojaté práci, kde se pojednání o pramenech v zásadě očekává a bylo by jistě přínosem. Zejména u práce, kterou autorka považuje za průkopnickou/groundbreaking (viz shrnutí). Podotýkám, že součástí přílohy zadání práce jsou tituly, jež v práci nebyly vůbec zohledněny jako *Converting Bohemia* od Howarda Louthana nebo sborník studií *(In)tolerance v Evropských dějinách* editovaný Petrem Hlaváčkem. Přiznám se, že u diplomové práce bych očekával mnohem preciznější nakládání s prameny a odbornou literaturou.

Přes velmi kritický tón mého posudku je třeba konstatovat, že Adéla Prokšová věnovala práci mnoho úsilí a z její práce je znát, že byla sepsána na základě soustředěného studia převážně českých odborných studií. Slabina celé práce spočívá spíše v teoretickém ukotvení tématu a v předložené analýze navazující na analýzy jiných autorů bez předchozího kritického zhodnocení. Vlastní zjištění a interpretace spočívá spíše v identifikaci jednotlivých paradigmat, což u Hanse Künga odpovídá dobovému kontextu a na tuto skutečnost autorka správně poukazuje (s. 91). Střídání paradigmat jako teoretické východisko obecně považuji za správné, ale v tomto případě, je sporné a matoucí, neboť přístup Kuhna a Künga není identický a mohl působit potíže při zpracovávání. Zda-li tomu tak opravdu bylo v předložené práci, nevím. Spíše se kloním k názoru, že o tomto problému autorka nevěděla. Předložené práci by jistě prospělo, nastínění dějin bádání o náboženské toleranci a utřídění jednotlivých názorů a předpokladů, ze kterých jednotliví badatelé vychází. Pokud by se autorka zabývala různými podobami tolerance, šlo by jistě o zajímavý badatelský počín. Stylistické a gramatické prohřešky se pohybují ještě na snesitelné úrovni. Z výše uvedených důvodů předloženou diplomovou práci doporučuji k obhajobě a navrhuji ji hodnotit jako *dobrou* (3).

V Praze 15. 1. 2016

Mgr. Štěpán Lisý, M. A., Th. D.